

UDC: 342.8(497.11)"18"

CERIF: S140, H240, H300

DOI: 10.51204/HLH_22102A

Алекса М. ДАМЊАНОВИЋ*

ИЗБОРНО ПРАВО КАО
MATERIA CONSTITUTIONIS
– ПРИМЕР УСТАВА ИЗ 1888. ГОДИНЕ

Устав као стандардни извор уставној права обично садржи начелне одредбе о изборном систему. Међутим, Устав Краљевине Србије из 1888. године важи за специфичан устав у националној уставној историји, јер он садржи различите дејала о изборном систему. У овом раду ће бити анализирани одредбе Устава из 1888. године о изборном систему. Те одредбе ће бити разврстане у одговарајуће целине, према инстинктивним изборној права. Рада ће истакнути разлоге за доношење појединих решења код неких изборноравних инстинктивних, као и разлоге за подробно регулисање дејала у вези са појединим инстинктивним.

Кључне речи: *Изборно право. – Устав Краљевине Србије из 1888. године. – Изборни систем. – Садржина устава.*

1. УВОД

Устав као највиши правни акт државе се у великој мери бави организацијом државне власти. Као *lex superior* он обично не залази превише у бројне детаље који се тичу различитих политичких и друштвених односа, већ их регулише само начелно и тако утире пут њиховом регулисању кроз закон. На тај начин уставне норме представљају основе правног, политичког, друштвеног, па и економског

* Студент мастер академских студија права на Правном факултету Универзитета у Нишу, aleksamdarnjanovic@gmail.com.

система државе. Но, некада се устав доста детаљно бави појединим институтима уставног права. „Од стандардне садржине устава може најпре да се одступи тако што ће се уставотворац упустити у њено изузетно детаљно регулисање. Често се у појединим уставима могу наћи одредбе које су по природи ствари предмет закона, али су, понекад из непознатих разлога, задобиле ранг уставних норми”¹

Ове опште напомене о садржини устава се односе и на питања која спадају у материју изборног права. Устав уобичајено одређује основне принципе на којима се заснива изборни систем, а бројна питања која се тичу субјеката и тока избора се препуштају законима. Но, некада се уставни могу детаљније бавити изборним правом. Такав пример налазимо у нашој уставној историји, и то у Уставу Краљевине Србије из 1888. године.

Предмет овог рада је приказ правних правила изборног права садржаних у Уставу Краљевине Србије из 1888. године. Циљ овог рада је: 1) да прикаже и анализира одредбе Устава из 1888. године које регулишу изборни систем и да их групише према одговарајућим институтима изборног права, 2) да укаже на неуобичајено велики број његових одредаба о изборном систему и на разлоге за то, 3) да прикаже разлоге за доношење појединих уставних норми у изборној материји.

У наставку рада ће прво укратко бити изложен поступак по коме је донет Устав из 1888. године. Ово је неопходно да би се разумеле фазе тог процеса и политички односи који су постојали током израде Устава. Та разматрања су значајна за схватање разлога због којих су усвојена поједина решења о изборном систему у Уставу из 1888. године. Након тога ће бити изложене и анализирани одредбе Устава које се односе на изборни систем, и то кроз опште напомене о материји изборног права у њему, а потом кроз различите институте појединачно.

Иако је Устав од 1888. године важио до 1894. године, а потом је са неким изменама враћен на снагу 1903. године и наставио да важи све до 1918. године, у раду ће бити разматране само изворне одредбе Устава из 1888. године, јер измене од 1903. године нису од битног утицаја за суштину овог рада.

2. ДОНОШЕЊЕ УСТАВА ИЗ 1888. ГОДИНЕ

Устав Краљевине Србије из 1888. године је донет након вишегодишњег разматрања уставног питања и неопходности промене

1 Драган Стојановић, *Уставно право*, Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш 2014, 40.

српског устава. Доношење новог устава је иницирао краљ Милан Обреновић. Иако је сузбио Тимочку буну 1883. године, краљ је 1885. године доживео пораз у бици код Сливнице, у кратком рату против Бугарске који је сам повео. Развод од краљице Наталије је додатно урушио његову репутацију. Краљ је имао намеру да абдицира, али је желео да обезбеди другачије окружење у коме ће владати његов наследник на трону. Свакако, краљ није био задовољан Уставом Кнежевине Србије од 1869. године који је донет за време његовог малолетства и владавине намесништва. Зато је 14. октобра 1888. године донео прокламацију којом је покренуо поступак промене устава. Наредног дана је оформио Уставотворни одбор од подједнаког броја представника све три политичке партије – Радикалне, Напредне и Либералне. Одбор је уз краља имао 81 члана, 12 секретара и 3 потпредседника, по једног из сваке странке – либерала Јована Ристића, напредњака Милутина Гарашанина и радикала Саву Грујића. „Положај краља у уставној реформи потенциран је већ код састава уставотворног одбора: странке нису саме изабрале своје представнике за одбор, него их је краљ наименовао по свом избору”.² Поред тога, краљ је и председавао Уставотворним одбором. Међутим, како је Уставотворни одбор имао велики број чланова, на његовој првој седници је из његових редова формиран ужи Уставотворни одбор од 12 чланова. У састав ужег Уставотворног одбора су уз краља ушли потпредседници Ристић, Гарашанин и Грујић, по три представника сваке политичке странке.³ У ужем Уставотворном одбору су била и три секретара, из сваке странке по један.⁴ Тако се разликују, изворно формиран шири или велики, и ужи Уставотворни одбор – односно Уставотворни одбор у ширем саставу и у ужем саставу. И ужим Уставотворним одбором је председавао краљ Милан. Задатак ужег Уставотворног одбора је био да сачини нацрт устава, а шири Уставотворни одбор би касније рас-

2 Слободанка Стојичић, „Политички и уставни компромис у Србији 1888. године“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 19/1979, 200.

3 Из Радикалне странке то су били Пера Велимировић, Михаило Ђорђевић и Риста Поповић; из Напредне странке Милан Кујунџић, Михаило Павловић и Марко Стојановић; из Либералне странке Јован Авакумовић, Стојан Бошковић и Радивоје Милојковић. Радивоја Милојковића је због болести заменио Стојан Рибарац. Нав. према Јаша М. Продановић, *Уставни развојак и уставне борбе у Србији*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон а.д., Београд 1936, 283; Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деведнаестог века, књига друга*, Издавачка књижарница Геца Кона, Београд 1924, 376.

4 Секретари у ужем Уставотворном одбору су били: радикал Милован Ђ. Миловановић, напредњак Живојин Симић и либерал Живан Живановић. Нав. према: Ж. Живановић, *Политичка историја*, 376.

прављао о том нацрту и мењао га, те би затим усвојио званичан нацрт новог устава. Рад у ужем, и потом у ширем Уставотворном одбору је трајао око месец дана.⁵

Пред ужим Уставотворним одбором су разматрана бројна питања, али су његови чланови били доста сложнији. Много већа расправа о нацрту устава се одвијала у ширем Уставотворном одбору. Но, крај расправе није означио крај политичких размирица између политичких странака, које су тешко одступале од својих ставова и интереса. Због тога су након завршетка рада ширег Уставотворног одбора радикали и либерали ступили у преговоре да би се договорили око неких појединости. Напредњаци нису желели да учествују у тим преговорима јер су они све своје ставове већ били изнели. Тако је по завршетку преговора између радикала и либерала утаначен коначан Нацрт устава који је усвојио шири Уставотворни одбор.⁶

За време рада Уставотворног одбора одржани су избори за Велику народну скупштину, која се састала по завршетку рада Уставотворног одбора. Сходно резултатима избора, пет шестина посланика Велике народне скупштине је дошло из реда Радикалне странке. У оквиру Велике народне скупштине је формиран један одбор који је требало да проучи Нацрт устава, те да о њему извести остале чланове Велике народне скупштине. Како су чланови тог уставног одбора имали супротстављене ставове, пред Велику народну скупштину су изнети ставови одборске већине и одборске мањине (од десет старорадикала). Без обзира на то, Велика народна скупштина је након једнодневне расправе 21. децембра 1888. године изгласала нови Устав Краљевине Србије. Устав је усвојен без икаквих измена, „од корица до корица”, како је на томе инсистирао краљ Милан. „Учињена је само једна допуна у једном члану Устава, па и то по претходном пристанку краља Милана”.⁷ Устав је ступио на снагу дан касније, 22. децембра 1888. године.⁸

5 Више: Ж. Живановић, *Политичка историја*, 372–376, 380–384 и 386–388; Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, књија друја (1878–1889)*, Издавачка књијарница Геце Кона, Београд 1927, 379–380 и 385–387; Миливоје Поповић, *Порекло и њосћанак Устава од 1888 године*, докторска теза, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд 1939, 81–85 и 136–139; Ј. М. Продановић, *Уставни развијак*, 282–283.

6 Више: Ж. Живановић, *Политичка историја*, 384–385; С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, 387–388; М. Поповић, *Порекло и њосћанак*, 139–141; Ј. М. Продановић, *Уставни развијак*, 299–300.

7 С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, 394.

8 Више: Ж. Живановић, *Политичка историја*, 388–391; С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, 392–396; М. Поповић, *Порекло и њосћанак*, 141–154; Ј. М. Продановић, *Уставни развијак*, 301–305.

Нови устав је донео другачију територијалну поделу земље, изменио каталог грађанских и политичких права, укинуо смртну казну за чисто политичке кривце, увео локалну самоуправу. Новим уставом је у Србију уведен парламентаризам. Народна скупштина је добила буџетско право, појачана је њена улога у односу на краља, и добила је средства контроле према Министарском савету. „Устав је заиста био, како је краљ Милан инсистирао, једна врста уговора између владара и народних представника, због чега није могао да представља израз народне суверености, али су зато њиме уведени парламентаризам и одговорна влада, а права грађана не само широко прокламована него и гарантована”⁹

Битна карактеристика Устава из 1888. године је да је он, суштински гледано, представљао један политички компромис. Тај компромис је проистекао из различитих ставова које су политичке странке изнеле током рада Уставотворног одбора (ширег и ужег), а позадина тога су, наравно, различити политички програми које су заступале партије. Свака странка је морала да попусти у неким тачкама, мада је било јасно да је циљ Напредне и Либералне странке био да различитим инструментима ограниче радикале и велику власт коју би они имали, будући да су још за време доношења устава били најпопуларнија странка у народу.

Иако је краљ Милан иницирао доношење новог устава и умногоме учествовао у формулисању уставних решења, он је заправо на њега гледао као на привремено решење. „Краљ Милан није мислио искрено с уставом од 1888. Његово уверење је било да тај устав није за Србију и да ће се у пракци брзо доћи до ретроградних тежења у корист самодржавне краљевске власти, за којом је он чезнуо”¹⁰

3. ИНСТИТУТИ ИЗБОРНОГ ПРАВА У УСТАВУ ИЗ 1888. ГОДИНЕ

Одредбе Устава из 1888. године које спадају у материју изборног права налазе се у петом делу Устава, који регулише народно представништво. То су одредбе које се односе на парламентарне изборе. Самим читањем Устава је уочљиво да је неуобичајено велики број одредаба у овом делу посвећен институтима изборног права. Тако је народном представништву посвећено 56 чланова (чл. 76–131), при

9 Миодраг Јовичић, *Устав и уставност*, Службени гласник / Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2006, 685.

10 Стојан Новаковић, *Двадесет година уставне историје у Србији: 1883–1903*, Књижарница С. Б. Цвијановића, Београд 1912, 6.

чему око трећине тих чланова спада у материју изборног права, док остале одредбе спадају у материју парламентарног права¹¹. Према С. Стојичић¹², „многе одредбе које су раније биле у изборном закону, сада су ушле у устав”.

Поред петог дела Устава, одредбе које спадају у материју изборног права су биле садржане и у деветом делу Устава о окрузима, срезовима и општинама. Ради се о члановима 163 и 164, који се односе на општинске и окружне изборе.

На овом месту је важно истаћи да је по Уставу Народна скупштина могла бити обична и велика (чл. 76 Устава). Избори за Велику народну скупштину су спровођени по потпуно истим правилима као за обичну, с тим што је биран душло већи број посланика.

Поставља се питање због чега Устав из 1888. године садржи толики број одредаба о изборном систему. Напредњаци и либерали су за време своје владавине „користили начелност одредби Намесничког устава из 1869. године и његове празнине”¹³. Тако су напредњаци и либерали преко законодавства прилагођавали уставне одредбе својим потребама. Међутим, како је било извесно да ће радикали моћи да сами формирају владу, напредњацима и либералима није одговарало да на исти начин поступају радикали под будућим уставом. Зато су они захтевали детаљније уставно уређење различитих питања, док су радикали, наравно, били против тога. Овакав однос политичких актера се нарочито тицао изборноправних института. „Главна препирка није вођена ни о грађанским правима ни о односу између Краља и Скупштине, него о изборном систему”¹⁴. Стога су напредњаци и либерали најзаслужнији за то што је Устав од 1888. године детаљно регулисао изборноправне институте.¹⁵

Након завршетка рада ужег Уставотворног одбора свима је било јасно да Нацрт устава садржи превише одредаба о изборном систему (за разлику од Устава из 1869. године, који их је имао свега осам). Зато је нађено (наводно) компромисно решење. У делу о изменама Устава је било превиђено да се после шест година на захтев просте

11 Ради се о одредбама које се баве институтима парламентарног права као што су слободан посланички мандат, парламентарна инкомпатибилност, посланички имунитет, скупштинска заседања, кворум и начин гласања, законодавни и буџетски поступак, однос народног представништва и извршне власти итд.

12 С. Стојичић, Политички и уставни компромис, 205.

13 Слободанка Стојичић, „Самоуправа у Србији према Закону о општинама из 1889. године“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 22/1982, 160.

14 С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, 385.

15 Упор. Танасије Маринковић, *Расправа о праву на слободне изборе*, Досије студио, Београд 2019, 38.

већине једне Народне скупштине могу подвргнути уставној ревизији чланови 89–94 устава (чл. 202 Устава). Међутим, као што се може видети, таква парцијална измена Устава је могла да обухвати само 6 чланова Устава.

У сваком случају, међу странкама је и у делу који се односи на изборно право постигнут компромис. Увођење парламентарног система Уставом из 1888. године пратила је популарност Радикалне странке у народу, стога „било је неопходно компромисном израдом нацрта устава (а то се једино тако и могло постићи) поставити кроз различите установе (квалификовани посланици, принцип сразмерног представништва, изборни поступак, нове надлежности државног савета) низ ограничења пуној мери парламентаризма који се заводио”¹⁶. У супротном, остале странке готово не би могле да учествују у раду народног представништва. М. Поповић¹⁷ сматра да су творци Устава „тежили да се обезбеди слобода и правилност изражавања народне воље” и да је та тежња „остварена и по томе што је у текст устава унет цео изборни систем са свим детаљима”.

3.1. Основни принципи изборног система: тајно и непосредно гласање и слободно и једнако право гласа

До Устава из 1888. године гласање у Србији је било јавно и посредно. Приликом израде Нацрта устава постојала је готово потпуна сагласност да се уведе непосредно гласање. Међутим, у раду Уставотворног одбора се повела велика дебата о јавном и тајном гласању. Приликом рада у ужем Уставотворном одбору, радикали су били против тајног гласања, док су либерали и напредњаци инсистирали на тајном гласању као услови слободних избора. Краљ Милан је подржао идеју тајног гласања. У раду ширег Уставотворног одбора су истицани различити аргументи за и против тајног односно јавног гласања. Тако је за јавно, а против тајног гласања навођено да постоји већа могућност за злоупотребе код тајног гласања, и да описмењеност није довољна да би се спровело тајно гласање. За тајно, а против јавног гласања је истицано да тајно гласање онемогућава притиске богаташа и власти на бираче, те да се на тај начин спречава реваншизам оних који су незадовољни како је неки бирач гласао.¹⁸ На крају је и већина радикала прихватила идеју тајног гласања и овај изборни принцип је ушао у Устав.

16 С. Стојичић, Политички и уставни компромис, 202.

17 М. Поповић, *Порекло и њосџанак*, 123.

18 Више: М. Поповић, *Порекло и њосџанак*, 102–107; Ј. М. Продановић, *Уставни развџијак*, 293–294.

Устав из 1888. године је предвиђао најпре принцип слободног права гласа, тиме што је прописивао да Народну скупштину састављају посланици које народ слободно бира по одредбама овог Устава (чл. 77 Устава). Одмах затим је предвиђено да су избори народних посланика непосредни и да је гласање тајно (чл. 78 Устава). За општинске изборе је такође било прописано да су непосредни (чл. 163 Устава). Треба напоменути да Устав не само што је предвидео примену принципа тајног гласања, већ је одредио и начин на који се оно врши, будући да је прописао да се тајно гласање врши куглицама.¹⁹ „Оваква техника гласања је погодна када је бирачко тело у већини било неписмено”.²⁰ Но, било је довољно прописати само тајно гласање, а начин на који ће се оно спровести се могао препустити закону. Према С. Јовановићу,²¹ увођењем непосредног и тајног гласања „изборни систем удешен је тако како ће се што боље спречити мешање полиције”. Сваки бирач је имао право да бира само на једноме месту, и то у оном изборном округу у којем је као бирач уписан (чл. 86 Устава). Ова одредба је представљала принцип једнаког права гласа.

3.2. Изборне јединице и број посланика

Изборне јединице (или изборна тела, како се то каже у старијој литератури) су били окрузи и вароши. Посебно је важно питање округа као изборних јединица, зато што се у раду Уставотворног одбора водила расправа о територијалној подели земље. Радикали су се залагали за постојање једне територијалне јединице између државне и општинске власти, а напредњаци и либерали су били за две такве јединице. На тај начин је расправа о територијалној подели земље директно утицала на изборни систем, јер је требало да изборне јединице прате територијалну поделу земље. „Залагање напредњака и либерала за постојање већих територијалних јединица од срезова стајало је у вези с њиховим захтевом за пропорционалним системом и бирањем по листама како би и мањине биле заступљене у Скупштини”.²² Међутим, постојало је неслагање и између напредња-

19 По М. Поповићу, гласање куглицама је преузето из ондашњег грчког устава (М. Поповић, *Порекло и њосџанак*, 158). М. Настић наводи да је идеју за овај начин гласања дао „Милован Миловановић, професор са катедре Државног права на Великој школи и секретар Одбора за израду Устава“ (Маја Настић, *Правни љринцији изборној сисџема*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2017, 146)

20 М. Настић, *Правни љринцији*, 146.

21 Слободан Јовановић, *Полиџичке и љравне расџраве*, књ. 1, Геџа Кон, Београд 1932, 48.

22 Драгош Јевтић, „Поводом стогодишњице доношења Устава Краљевине Србије од 22. XII 1888. године“, *Анали Правној факулџетије у Беоџраду*, 5/1989, 578.

ка и либерала. Став напредњака је био да треба да постоје области (њих 6), срезови и општине, а либерали су заступали став да земљу треба поделити на округе (којих треба да буде више од 6), срезове и општине. Ужи Уставотворни одбор је усвојио предлог краља Милана о подели земље на 10 жупанија, али је радикалска већина то одбила у ширем Уставотворном одбору. На крају је у завршним преговорима између радикала и либерала постигнут компромис да се земља подели на 15 округа, који се деле на срезове, а ови на општине (чл. 5 Устава). Детаљнија питања која се тичу срезова су препуштена законодавству. Из ове расправе је на крају проистекло да су изборне јединице округи (као највеће територијалне јединице) и вароши.²³ Међутим нису све вароши представљале изборне јединице, већ су то по Уставу биле „извесне вароши, које је он поименице назначио, без обзира на то да ли су окружне вароши или не”.²⁴

Број посланика није био тачно одређен Уставом. Најпре, број посланика који је биран могао је да се разликује од вароши до вароши, као и од округа до округа. За сваку варош коју је Устав предвидео као изборну јединицу истовремено је било тачно предвиђено колико се посланика бира у њој и то је било између једног и четири посланика (чл. 81 Устава).²⁵ Поред вароши, поименце су биле назначене и две сеоске општине које су бирале по једног посланика (чл. 82 Устава).²⁶ Са друге стране, број посланика који је биран у сваком округу зависио је од тога колико има пореских глава у том округу. Ова пропорција је била одређена тако што на сваких 4.500 пореских глава долази по један посланик. Уколико би вишак пореских глава у једном округу

23 С. Јовановић објашњава зашто су баш округи узети за изборне јединице, а не срезови. „У навикама нашега народа лежало је гласање по срезовима; ако су они ипак замењени округима, то је било стога што је притисак полиције био слабији у већим, него у мањим изборним јединицама“. Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића, књија њрва (1889–1897)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1929, 5.

24 Слободан Јовановић, Коста Кумануди, *Основи јавној њрава Краљевине Србије*, Књижара Геце Кона, Београд 1907, 44.

25 У Београду је бирано 4 посланика, у Нишу и Крагујевцу по 2, а по један посланик у варошима: Алексинач, Ваљево, Врање, Горњи Милановац, Зајечар, Јагодина, Књажевац, Крушевац, Лозница, Лесковац, Неготин, Параћин, Пирот, Пожаревац, Прокупље, Свилајнац, Смедерево, Ђуприја, Ужице, Чачак и Шабац.

26 Сеоска општина којој је припадало село Добриње у тадашњем ужичком округу, и сеоска општина којој је припадало село Таково у тадашњем рудничком округу, бирале су засебно свака по једног народног посланика. Општине којима припадају ова села су добиле право на по једног посланика јер су значајне за династију Обреновића. Милош Обреновић је рођен у селу Добриње (данас село Горња Добриња, општина Пожега) 1780. године, а у Таково (општина Горњи Милановац) је подигао Други српски устанак 1815. године.

прелазило 3.000, у том округу се бирао још један посланик. У број посланика који је биран из сваког округа су улазили и квалификовани посланици (чл. 79 Устава). Дакле, број посланика који се бирао у сваком округу је био у одговарајућој сразмери са бројем пореских глава у том округу. Иако делује да је Устав био преопширан у овом делу, ипак треба имати у виду да је он морао дати смернице за одређивање броја посланика, пошто њихов број није био изричито прописан.

Имајући све ово у виду, изборне јединице су за време важења овог Устава могле бити једномандатне и вишемандатне. Једномандатне изборне јединице су биле вароши за које је Уставом било одређено да се у њима бира један посланик, као и општине из чл. 82 Устава. Вишемандатне изборне јединице су били сви окрузи и оне вароши за које је Уставом било одређено да се у њима бира више од једног посланика.

Пошто је број пореских глава у сваком округу променљива категорија, требало је пред сваке изборе утврдити колики је број пореских глава, па сходно томе колико се посланика бира у сваком округу. То је одређивао нарочит одбор, чији је састав био одређен Уставом (премда се то могло препустити законском регулацији). Њега су чинили председник Државног савета, председник и оба потпредседника последње Скупштине и председник Касационог суда (чл. 80 Устава).

Све ово важи за обичну Народну скупштину. Уколико би постојала потреба да се сазове Велика Народна скупштина, по Уставу је она требало да има два пута више чланова од обичне Народне скупштине, али без избора квалификованих посланика (чл. 130 Устава).

3.3. Активно и пасивно бирачко право

Устав је предвиђао да „право бирачко има сваки рођени или природни Србин, који је навршио 21 годину, и који плаћа држави најмање 15 динара непосредне порезе на годину” (чл. 85 ст. 1 Устава). Из ове уставне одредбе произилазе три услова за вршење активног бирачког права: а) држављанство, б) старосна доб – 21 година живота, и в) имовински цензус у висини од 15 динара непосредног пореза годишње. Поред ових услова постојао је још један, но он, сходно ондашњим приликама, није у Уставу посебно наведен – а то је да су право гласа имали само мушкарци. Имајући у виду постављене услове, а нарочито старосни и имовински цензус, „бирачко право није било опште, а то значи без икаквих цензуса”²⁷.

27 Ратко Марковић, „Понос српске уставности – 125 година од доношења Устав Краљевине Србије од 1888.“, *Анали Правној факултету у Београду*, 2/2013, 319.

У ширем Уставотворном одбору се повела велика расправа поводом имовинског цензуса. Радикали су се залагали за укидање имовинског цензуса и успостављање општег права гласа. Са друге стране, либерали и напредњаци су се залагали да цензус износи 15 или 30 динара. Сматрали су да је цензус неопходан да би се спречио утицај богатих на људе из најсиромашнијег слоја који би без цензуса имали право гласа, те би били подложни подмићивању ради давања гласа.²⁸ На крају, након завршних преговора радикала и либерала задржан је цензус од 15 динара, који је и до тада постојао у изборном законодавству. Уставом се могло предвидети само постојање цензуса, а можда је било примереније да се његова висина препусти закону, што би олакшало поступак промене прописаног износа.

Ипак, залагањем радикала је усвојено да услов имовинског цензуса не важи за задругаре. Задругари који су навршили 21 годину имали су право бирања без обзира на износ непосредног пореза који су плаћали (чл. 85 ст. 2 Устава). Тако су они представљали изузетак од имовинског цензуса као ограничења општег права гласа. „Овим се повећавао број гласача у селима, као упориштима радикалске странке”.²⁹

Устав је гарантовао активно право гласа свакоме ко испуњава наведене услове, међутим, да би онај ко све постављене услове испуњава могао да гласа морао је да испуни још један услов формалне природе – да поседује бирачку карту. Бирачку карту су надлежни орани издавали свакоме ко докаже да је у прошлом или текућем полугођу платио порез од 15 динара. То се доказивало признаницом или протоколом у коме се заводи плаћање пореза (чл. 85 ст. 3 Устава). „Устав је захтевао од бирача да су порез платили и да о том имају писмена доказа”³⁰, па се прибављањем бирачке карте доказивало испуњење имовинског цензуса, као практично најстрожег услова за вршење активног бирачког права.

Поред услова за активно бирачко право, Устав из 1888. године је прописивао и разлоге за привремену губитак овог права (мада је идеја у првобитном Нацрту устава била да се унесу и основи за трајни губитак овог права). Тако су привремено губила бирачко право

28 „У пленуму одбора појавиле су се углавном две примедбе: 1) да би требало завести опште право гласа без икаквог цензуса, и 2) да би требало повећати број година бирача. Ова два предлога нису била везана један за други, мада је било изјава у том смислу, да се повисе године, а да се укине цензус“. М. Поповић, *Порекло и њосџанак*, 108.

29 Ружица Гузина, „Општине у Србији XIX века као упоришта политичких странака у борби за власт“, *Анали Правној факултету у Београду*, 2/1973, 57.

30 С. Јовановић, К. Кумануди, *Основи јавној љрава*, 52.

(чл. 88 Устава): 1) лица која су осуђена на робију, док се не поврате у права; 2) лица која су осуђена за преступе на губитак грађанске части, за време док траје та казна; 3) лица која су у затвору или у притвору за злочинства или преступе поменуте у тачкама 1 и 2; 4) лица која су судском пресудом осуђена што су злоупотребом своје власти, претњом, поклоном или обећањем поклона радила за себе или за другог да буду изабрани за посланике, а такође и они који су осуђени за продају свог гласа, при чему губитак траје за време докле је судска пресуда одредила; 5) лица која су „под стециштем”; 6) лица која су под старатељством; 7) лица која су без допуштења српске владе ступила у службу стране државе; 8) лица која су као присталице непризнатих вера осуђена за невршење грађанских и војних дужности, за време које је одредила судска пресуда. У односу на дотадашње изборно законодавство, последња два основа за привремени губитак активног бирачког права су представљала новину. У првобитном Нацрту устава је основ за губитак активног права гласа представљала осуда због хајдучије и јатаковања, али је то касније избачено.³¹ И овде се може напоменути да је било непотребно прописати разлоге за губитак права гласа на уставном нивоу, јер се то могло препустити законодавству, као што је и био случај до Устава из 1888. године.

Уз наведене разлоге за губитак активног права гласа, Устав је предвиђао и да „официри активни и у недејству и војници под заставом не могу гласати” (чл. 87 Устава). И о овом питању се повела расправа у ширем Уставотворном одбору, али је дискусију окончао краљ Милан, који „је одлучно одбио да се војска баци у политички вртлог и да напусти своју неутралност у том погледу”³². Но, уставна одредба је подразумевала да војна лица не могу гласати, али не и да губе бирачко право. „Војници задржавају бирачко право, али га не могу употребити; његово вршење је само обустављено. Сметња за вршење тога права не долази од њихове личности већ од њиховог службеног положаја, од војне службе коју врше”³³. Тиме је на уставном нивоу било ограничено право гласа војним лицима, али само за време трајања војне службе.

Устав је прописивао и услове за активно бирачко право на општинским и окружним изборима. Право гласања на њима је имао сваки српски грађанин, члан дотичне општине или округа, који, уз друге законске услове, плаћа држави 15 динара непосредног поре-

31 Више: М. Поповић, *Порекло и постанак*, 111–112.

32 Ј. М. Продановић, *Уставни развојак*, 294.

33 С. Јовановић, К. Кумануди, *Основи јавног права*, 32.

за годишње. Право гласа су, дакле, имали само бирачи који живе на територији округа или општине где се спроводе избори. Имовински цензус је био исти као за скупштинске изборе, а за задругаре који су навршили 21 годину живота такође није важио имовински цензус (чл. 164 Устава).

Када је реч о пасивном бирачком праву, Устав из 1888. године је прописивао услове за поседовање овог права. Устав је првенствено садржао један предуслов за пасивно право гласа, а то је да потенцијални кандидат мора да испуњава све услове за активно право гласа, јер је Уставом било предвиђено да ко нема право бирања не може бити ни изабран за посланика (чл. 95 Устава). Поред овога, Устав је прописивао и додатне услове за пасивно бирачко право. За посланика у Народној скупштини је могао бити изабран само онај који сем услова потребних за право бирања испуњава и следеће услове: 1) да је Србин по рођењу, или да је, ако је прирођен, настањен пет година у Србији; 2) да ужива сва грађанска и политичка права; 3) да живи стално у Србији, изузимајући оне који се стално баве на страни по државноме послу; 4) да је навршио 30 година; 5) да плаћа држави најмање 30 динара непосредне порезе на годину (чл. 96 Устава). У односу на услове потребне за активно бирачко право, неки услови за пасивно бирачко право су били строжи. Пре свега, није било довољно да се ради о држављанину Србије, већ и да је он настањен пет година у Србији. Тако, на пример, неко ко је живео у Србији три године и добио држављанство Краљевине Србије имао је активно, али не и пасивно право гласа. Затим, за пасивно бирачко право је тражена виша минимална старосна доб – 30 година. Коначно, имовински цензус је за пасивно бирачко право био дупло већи него за активно бирачко право, и износио је 30 динара плаћеног годишњег пореза. Посебно је важно напоменути да је од кандидата тражено да уживају сва грађанска и политичка права. „Први пут, Устав од 1888 везује губитак посланичке способности за губитак било ког грађанског или политичког права”.³⁴ Полицијски службеници нису могли бити бирани за народне посланике (чл. 97 Устава). Они се стога нису могли ни кандидовати, и било им је ограничено пасивно бирачко право за време трајања службе.³⁵

34 *Ibid.*, 37.

35 То је битна разлика између полицијских службеника и чиновника у државној служби. Полицијски службеници нису имали пасивно бирачко право, а чиновници би у случају избора за посланике губили службу (в. чл. 99 Устава). То значи да је за чиновнике постојала инкомпатибилност (неспојивост) са посланичком функцијом. Чиновници су могли да се кандидују на изборима, за разлику од полицијских службеника.

Сви бирачи једног округа су састављали једно изборно тело – изборну јединицу, и гласали су не за поједине кандидате, већ за целу кандидатску листу. На исти начин су бирали гласачи и у оним варошима у којима се бирало више од једног посланика (чл. 89 Устава). Гласање се у окрузима вршило на више места, у складу са одредбама изборног закона, а и вароши су се могле према потреби поделити законом на више одељака за гласање (чл. 90 Устава). Пасивно бирачко право се реализовало кандидовањем по изборним листама. Бирачке листе је могао да поднесе одређени број бирача, и то најмање 100 бирача за округе и најмање 50 бирача за вароши (али само за оне вароши у којима се бирало више од једног посланика). На свакој бирачкој листи се морало налазити онолико имена колико се кандидата бира у том округу или вароши. Носилац изборне листе, по коме је листа носила име, био је онај ко је на њој први записан. Свака листа је имала своју кутију на сваком бирачком месту (чл. 93 ст. 1 Устава). Сви ови детаљи у вези са гласањем по листама су могли бити препуштени закону.

3.4. Квалификовани посланици

Међу посланицима сваког округа су морала да постоје два посланика која испуњавају додатни услов за пасивно бирачко право – да су свршили факултет у земљи или у иностранству, или неку вишу стручну школу која стоји у рангу факултета (чл. 100 ст. 1 Устава). То су били квалификовани посланици, који су представљали интелигенцију. Постојање одређеног степена образовања се у теорији изборног права назива образовним цензусом за стицање пасивног бирачког права.³⁶ „За те школоване посланике чије је увођење краљ Милан предлагао, усталио се у одбору назив квалификовани посланици, због виших стручних квалификација које су поседовали у односу на остале чланове законодавног тела”.³⁷ Увођење квалификованих посланика је заменило дотадашње владине посланике, који су такође били представници интелигенције. Истовремено, квалификовани посланици су били и замена за други дом, пошто се у Уставотворном одбору одвијала широка расправа о томе да ли је Србији потребан једнодоман или дводоман парламент. Радикали су били за један дом. Напредњаци и либерали су заступали тезу о два дома и тако „су настојали да омогуће представницима грађанских слојева, чији су они

36 Видети: Маријана Пајванчић, *Изборно право*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Београд 2008, 38.

37 Маша Кулаузов, „Један или два дома законодавног тела? Рад уставотворног одбора образованог 1888. године“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2010, 413.

политички представници били, да уђу у скупштину и да се тако начини равнотежа према радикалним сељачким посланицима”.³⁸ Краљ Милан се приклонио становишту о једном дому. На крају је као компромисно решење одлучено да народно представништво буде једнодомно, али да се уведу квалификовани посланици. „Тако се интелигенција није одвајала од ’обичног народа’ у посебан скупштински дом, чиме би се расцеп између ње и народа продубљивао уместо да се ублажава”.³⁹ Један од разлога за увођење квалификованих посланика је био и да се обезбеди стручна израда прописа. Зато је постојање квалификованих посланика, како је о томе писао М. Илић, омогућило следеће: „посланици без квалификација донеће у скупштину знање о народним потребама; посланици с квалификацијама градиће од тога законе”⁴⁰.

Поред тога, постојао је спор између странака о томе колико треба да буде квалификованих посланика. Јавили су се предлози да њих буде трећина, четвртина или петина од укупног броја посланика, а на крају је усвојено да их буде 30, пошто су се из 15 изборних округа бирала по два квалификована посланика. Међутим, увођењем квалификованих посланика је донекле сужен избор који су бирачи имали пред собом. „Да не би у Скупштину дошли сами сељаци и трговци са нешто попова, Устав је, тако рећи, приморао народ да бира један део посланика из интелигенције”.⁴¹ Устав је прописивао и да се квалификовани посланици бирају у окрузима истог дана и на исти начин као и остали посланици, али одвојено од њих (чл. 100 ст. 3 Устава).⁴²

Ипак, постојала су одређена лица за која се по Уставу сматрало да задовољавају услов за квалификоване посланике иако немају високошколско образовање. То су сви они: а) који су били председници или потпредседници Народне скупштине; б) министри и дипломат-

38 Љубомирка Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2016, 209.

39 Р. Марковић, „Понос српске уставности”, 318.

40 Михаило Илић, „Квалификовани посланици (I)“, *Мисао: књижевно-политички часопис* 4/1924, 304.

41 С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, 383.

42 Приликом законске разраде овакво „одвојено бирање“ је било спорно јер је за потпуну одвојеност било нужно подносити одвојене листе за „обичне“ и квалификоване посланике, затим да на сваком бирачком месту постоје две одвојене гласачке кутије и да бирачи имају различите гласачке куглице за ове две врсте кандидата. „Тако се онда дошло до једне листе, али са одвојеним кандидатима: кандидатима под I и кандидатима под II, који су ипак бирани сваки за се, одвојено, помоћу засебних количника, што и јесте битна одлика засебног бирања“. (Светолик М. Гребенац, *Из српског уставног права*, Штампарија „Штампе“ Ст. М. Ивковића и Комп., Београд, 1910, 44).

ски агенти, и они који су то били; в) председник, потпредседник и чланови Државног савета, и они који су то били; г) генерали и пуковници у пензији (чл. 100 ст. 2 Устава). Ова лица су практично представљала супститут за интелигенцију, али је то истовремено стварало опасност да уместо интелигенције у Народну скупштину уђу већ политички искусни посланици и ранији функционери и лица која су некада била у војној и дипломатској служби.

Н. Кршљанин у својој анализи ондашње парламентарне праксе закључује „да је опште стање образовања међу кандидатима и изабранима за (обичне) посланике Народне скупштине заиста било на прилично ниском нивоу, те је постојала реална потреба за поправљањем овог стања интервенцијом уставотворца”.⁴³ Ова установа је тако „знатно подигла број образованих (или барем искусних у државним пословима) људи у саставу парламента”.⁴⁴ Ипак, установа квалификованих посланика је ограничавала могућност избора бирача, пошто су у сваком изборном округу морали да бирају два таква посланика, иако можда не би бирали те кандидате кад би они били кандидовани на истој листи са осталим, обичним посланицима. М. Илић⁴⁵ наводи да је ова установа требало да буде само привременог карактера, са циљем „да приближи народ и интелигенцију”, али „су се за време њеног постојања стално дизали гласови против ње, као против нечег наметнутог”.

3.5. Изборна администрација, изборна периода и накнадни избори

Устав из 1888. године је посветио пажњу и органима за спровођење избора. То су били бирачки одбори и главни бирачки одбори. На сваком месту где се врши гласање је био образован бирачки одбор. Устав је прописивао састав бирачких одбора – сваки бирачки одбор је био састављен од: 1) једног општинског одборника ког је изабрао општински одбор, 2) по једног представника сваке бирачке листе и 3) једног судије, судског чиновника или правника (чл. 91 Устава). У варошима и општинама у којима се бирао по један посланик, бирачки одбор, који издаје посланичка пуномоћства, био је саста-

43 Нина Кршљанин, „Установа квалификованих посланика по Уставу Србије од 1888. године“, Владан Петров et. al. (ур.), *Устав Краљевине Србије од 1888 – 125 година од доношења: зборник радова са научној скупи*, Правни факултет, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2015, 233. Више: *Ibid*, 226–233.

44 *Ibid*, 233.

45 Михаило Илић, „Квалификовани посланици (крај)“, *Мисао: књижевно-политички часопис* 5/1924, 393.

вљен од: 1) једног судије месног или најближег првостепеног суда одређеног коцком, 2) председника општинског суда и 3) по једног представника сваког кандидата (чл. 94 ст. 3 Устава). Иако је неуобичајено да састав бирачких одбора буде описан у уставу, С. Јовановић је објаснио разлог томе. „По дојакошњим законским прописима, те су одборе одређивали сами бирачи пред почетак гласања. Дешавало се често да владине присталице, уз припомоћ полиције, изаберу бирачки одбор искључиво из своје средине”.⁴⁶ Да се то не би дешавало, састав бирачких одбора је унет у Устав.

У сваком главном окружном месту и у варошима које су бирале више од једног посланика образовани су главни бирачки одбори. Њихова надлежност је по Уставу била да прикупљају све гласове, пребројавају их, проглашавају резултат избора и дају посланичка пуномоћства. Главним бирачким одборима су председавали један од чланова Државног савета или Касационог суда, што би се одредило коцком. Главне бирачке одборе су чинили: 1) један члан сталног окружног одбора, 2) председник месног општинског одбора, 3) један члан апелационог суда или председник првостепеног суда и 4) по два представника сваке бирачке листе (чл. 92 Устава).

Посланици су бирани за обичну Народну скупштину општим избором на три године, колико је износила изборна периода. За сваку трогодишњу скупштинску периоду избори су се вршили на Крстовдан, 14. септембра. Устав је предвиђао да ако би се општи избори вршили после распуштања Скупштине, трогодишња периода се рачунала од наредног септембра. Пре почетка те периоде Скупштина се могла сазвати у ванредни сазив. У случају накнадних избора, посланици су добијали своје пуномоћство до краја скупштинске периоде у којој су бирани, а накнадни избори су се морали извршити најдаље месец дана од како је посланичко место остало упражњено (чл. 101 Устава).

3.6. Расподела посланичких мандата

Устав из 1888. године је увео у српско изборно право пропорционални изборни систем (систем представништва мањине). Тако је Србија била међу првим земљама које су прихватиле овај систем. Одредбе Устава о овом систему биле су дело Јована Ристића, а радило се о примени методе обрачуна мандата која се зове Херов систем (Херова квота).⁴⁷ Ипак, Уставотворни одбор није лако примио овај

46 С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, 5.

47 Нав. према: М. Поповић, *Порекло и њосѿанак*, 112. За изборноправни аспект Херове квоте видети: М. Пајванчић, *Изборно ѿраво*, 198–209.

систем расподеле посланичких мандата. Највећа дебата се одвијала у ширем Уставотворном одбору. Радикали су били против овог система. Имајући у виду њихову популарност у народу, они су применом већинског система могли да добију готово све посланичке мандате. То, наравно, није одговарало напредњацима и либералима, па су они „пристајући на једнодомни парламент – што је за радикале тада био неодступни захтев – у пропорционалном представништву видели начин да као мале странке ипак обезбеде свој утицај”⁴⁸. Такође, радикали су у ширем Уставотворном одбору замерали то што су у Нацрт устава унети детаљи формуле о расподели мандата, те су сматрали да то треба препустити закону. „Радикали су се бојали, да се сразмерним представништвом не претера тако да скупштина остане без јаке већине”⁴⁹. Ипак, ни након завршних договора радикала и либерала те појединости нису уклоњене из Нацрта, пошто либерали од тога нису одступали.

Пропорционални систем се примењивао у вишемандатним изборним јединицама (у окрузима и у варошима у којима се бирало више од једног посланика). Но, Устав не само да је одредио принцип обрачуна мандата, већ је прецизно ушао у проблематику тзв. изборне математике. Целокупан број бирача који су гласали подељен бројем посланика који се бира у свакој изборној јединици давао је количник гласова према коме је свакој листи досуђиван сразмеран број посланичких места. Свака листа је добијала онолико посланичких места колико се пута количник садржи у гласовима које је она добила. У свакој листи количник се придавао најпре кандидату на челу листе, па за тим осталим кандидатима по реду у којем су назначени, док се не исцрпи број њених гласова. То значи да се приликом расподеле мандата који припадају једној листи морао поштовати редослед кандидата са те листе. Уколико би остало упражњених места, тј. ако би било посланичких места за које ниједна листа није добила број гласова раван количнику, по један посланик се придавао оним листама које имају број најближи количнику, док се не добије број посланика из те изборне јединице. Такав начин попуне упражњених посланичких места је омогућавао „и мањим странкама да се изборе за покоје посланичко место”⁵⁰. У случају да је тај број једнак на више листа, коцком се решавало којој листи се даје посланичко место (чл. 93 ст. 2–4 Устава). „Пропорционални систем је онемогућавао највећу странку да

48 Олга Поповић-Обрадовић, *Парламентаризам у Србији од 1903. до 1914. године*, Логистика / Мултидисциплинарни центар за подстицање интеграционих процеса и хармонизацију права, Нови Београд – Београд 2008, 87.

49 С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, 386.

50 Т. Маринковић, *Расправа о праву*, 37.

она покупи све мандате, а омогућавао је мањини да и она буде представљена у народном представништву, сразмерно добијеним гласовима. Тај изборни систем био је брана тиранији страначке већине⁵¹

Истовремено је у једномандатним изборним јединицама (у варошима у којима се бирао један посланик и у општинама из чл. 82 Устава) примењиван већински изборни систем. Применом већинског система у овим изборним јединицама би био изабран кандидат који је добио апсолутну већину гласова. Ако нико не би добио апсолутну већину гласова, спроводили би се поновни избори, на којима би за победу била довољна релативна већина. Уколико би подела гласова била једнака, коцком би се одлучило коме ће припасти посланички мандат (чл. 94 ст. 1 и 2 Устава).

Дакле, према Уставу из 1888. године истовремено су примењивани и пропорционални и већински изборни систем, с тим што је први коришћен у вишемандатним, а други у једномандатним изборним јединицама.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Устав из 1888. године је увео битне промене у српски изборни систем. Најважније од њих јесу увођење непосредног и тајног гласања и пропорционалних избора. Значајну новину су представљале и одредбе о квалификованим посланицима, али се ту радило о измењеној варијанти некадашњих владиних посланика. Чини се да су радикали много више попуштали од напредњака и либерала када је реч о одредбама које регулишу изборни систем. Тако су радикали пристали на непосредно и тајно гласање, имовински цензус и квалификоване посланике. Најважнија тачка у којој су попустили напредњаци и либерали је било задржавање једнодомног система, али су у замену за дводомни систем добили установу квалификованих посланика.

Уставне одредбе које се односе на изборни систем су у Уставу из 1888. године драстично одступале од стандардне уставне материје. Тако су у Устав ушли бројни детаљи који више приличе изборном законодавству, па је то доста ограничило законодавца приликом доношења изборног закона. Међутим, то је учињено да би се спречило да, у условима парламентарне већине, радикали путем закона прилагођавају начелне уставне одредбе својим потребама. Шире уставно регулисање изборноправних питања је требало да помогне решавању неких проблема који су постојали у ондашњој парламентарној пракси. Тако, тајно гласање је уведено да би се онемогућили (или бар смањили) притисци на бираче. Оно се вршило путем гласачких

51 Р. Марковић, „Понос српске уставности”, 319.

куглица, што је било добро у условима ниске писмености становништва. Пошто Устав није предвидео укупан број посланика који се бира, морао је да регулише број посланика који се бира у варошима и да пропише начин на који ће се израчунати број посланика који се бира у окрузима. Како је Устав предвидео постојање имовинског цензуса, али и његову висину, у Устав је морала да уђе и идеја радикала о непостојању имовинског цензуса за задругаре јер је то био битан изузетак од овог услова за активно право гласа. Радикали су тако повећали број својих бирача јер многи њихови гласачи не би иначе испунили услов имовинског цензуса. Војницима је на уставном нивоу ограничено активно, а полицијским службеницима пасивно право гласа, да би се (бар нормативно) обезбедила њихова политичка неутралност за време вршења службе. Квалификовани посланици су уведени уместо дотадашњих владиних посланика, као замена за други дом, да би се повећао број високообразованих посланика. Састав бирачких одбора је унет у Устав да ове органе не би чинили само грађани који су присталице владе. Детаљи пропорционалног система су унети да би се онемогућило да радикалска већина законом мења начин претварања гласова у мандате.

Свакако, Устав Краљевине Србије из 1888. године има несумњив допринос уставном развоју Србије, и важи за један од наших „најдемократскијих” устава. Детаљно регулисање изборноправних института даје му посебан печат и чини га јединственим у нашој уставној историји.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Устав од 1888., Небојша Ранђеловић, Миљана Тодоровић-Крстић (прир.), *Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа*, Завод за уџбенике, Београд 2009, 212–247.

ЛИТЕРАТУРА:

Светолик М. Гребенац, *Из српској уставној права*, Штампарија „Штампе” Ст. М. Ивковића и Комп., Београд, 1910.

Ружица Гузина, „Општине у Србији XIX века као упоришта политичких странака у борби за власт”, *Анали Правној факултету у Београду* 2/1973, 53–64.

Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, књига друга*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1924.

- Михаило Илић, „Квалификовани посланици (I)”, *Мисао: књижевно-йולי-тички часопис* 4/1924, 301–309.
- Михаило Илић, „Квалификовани посланици (крај)”, *Мисао: књижевно-йולי-тички часопис* 5/1924, 385–395.
- Драгош Јевтић, „Поводом стогодишњице доношења Устава Краљевине Србије од 22. XII 1888. године”, *Анали Правној факултету у Београду* 5/1989, 577–580.
- Слободан Јовановић, Коста Кумануди, *Основи јавној права Краљевине Србије*, Књижара Геце Кона, Београд 1907.
- Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, књига друга (1878–1889)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1927.
- Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића, књига прва (1889–1897)*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1929.
- Слободан Јовановић, *Политичке и правне расправе, књ. 1*, Геца Кон, Београд 1932.
- Миодраг Јовичић, *Устав и уставности*, Службени гласник / Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2006.
- Љубомирка Кркљуш, *Правна историја српској народа*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2016.
- Нина Кршљанин, „Установа квалификованих посланика по Уставу Србије од 1888. године”, Владан Петров *et. al.* (ур.), *Устав Краљевине Србије од 1888 – 125 година од доношења: зборник радова са научној скупи*, Правни факултет, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2015, 219–234.
- Маша Кулаузов, „Један или два дома законодавног тела? Рад уставотворног одбора образованог 1888. године”, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду* 3/2010, 409–420.
- Танасије Маринковић, *Расправа о праву на слободне изборе*, Досије студио, Београд 2019.
- Ратко Марковић, „Понос српске уставности – 125 година од доношења Устава Краљевине Србије од 1888”, *Анали Правној факултету у Београду* 2/2013, 315–319.
- Маја Настић, *Правни принципи изборној системи*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2017.
- Стојан Новаковић, *Двадесет година уставне йолитике у Србији: 1883–1903*, Књижарница С. Б. Цвијановића, Београд 1912.
- Маријана Пајванчић, *Изборно право*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Београд 2008.
- Миливоје Поповић, *Порекло и йосијанак Устава од 1888 године*, докторска теза, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 1939.
- Олга Поповић-Обрадовић, *Парламентаризам у Србији од 1903. до 1914. године*, Логистика / Мултидисциплинарни центар за подстицање интеграционих процеса и хармонизацију права, Нови Београд – Београд 2008.

Јаша М. Продановић, *Уставни развијањак и уставне борбе у Србији*, Издавачко и књијарско предузеће Геца Кон а.д., Београд 1936.

Драган Стојановић, *Уставно право*, Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш 2014.

Слободанка Стојичић, „Политички и уставни компромис у Србији 1888. године”, *Зборник радова Правној факултету у Нишу* 19/1979, 195–230.

Слободанка Стојичић, „Самоуправа у Србији према Закону о општинама из 1889. године”, *Зборник радова Правној факултету у Нишу* 22/1982, 159–178.

Aleksa M. DAMNجانOVIĆ*

ELECTION LAW AS MATERIA CONSTITUTIONIS – AN EXAMPLE OF THE 1888 CONSTITUTION

Summary

As a standard source of constitutional law, the constitution usually contains basic provisions on the electoral system. However, constitutions sometimes regulate the electoral issues in more detail. An example of such a constitution in the constitutional history of Serbia is the Constitution of the Kingdom of Serbia of 1888. This paper will analyse the provisions of the 1888 Constitution regarding the electoral system. Having this in mind, the aim of this paper is: 1) to present and analyse the provisions in this constitution that regulate the electoral system, and to group them according to the appropriate institutions of election law; 2) to point out the unusually large number of provisions about the electoral system in this constitution and explain the reasons for that; 3) to present the reasons for making certain solutions at some of the institutions of election law. Provisions on election law will be classified according to the following institutions: the basic principles of the electoral system, constituencies and the number of MPs, active and passive suffrage, voting by lists, qualified MPs, electoral administration, election periods and subsequent elections, distribution of mandates.

Key words: *Electoral law. – Constitution of the Kingdom of Serbia of 1888. – Electoral system. – Constitutional matter.*

Рад приспео / Paper received: 26.4.2022.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 22.6.2022.

* Student of master's academic studies of law at the University of Niš Faculty of Law, aleksamdajnjanovic@gmail.com.